

DERS KİTAPLARI NE SÖYLER, ÖĞRENCİLER NE ANLAR: DERS KİTAPLARI GÖRSELLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Cihat YAŞAROĞLU

Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, cyasaroglu@bingol.edu.tr
DOI: 10.31120/katre.2018.59

Özet

Eğitim süreci doğumdan başlayarak ölüme kadar devam eder. Yaşamının her anında insan, bir şeyler öğrenmeye muhtaçtır. Bu öğrenmelerin önemli bir kısmının gerçekleştiği okullarda, eğitimin bir parçası da ders kitaplarıdır. Ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu öğretim programları esas alınarak hazırlanır. Öğretim programlarında yer alan kazanımlar ve bu kazanımlarla ilgili açıklamalar dikkate alınarak ders kitapları yazılır. Dolayısıyla ders kitaplarında yer alan bütün yazılı ve görsel unsurlar, öğrenmenin gerçekleşmesi için birer mesaj taşımaktadırlar. Özellikle ilkokul gibi erken dönemler düşünüldüğünde, yazılardan önce görsellerin dikkat çektiği söylenebilir. Dolayısıyla görseller, öğrencinin fotoğrafik hafızasına hitap eder ve yazıdan daha fazla anlam ifade edebilir. Bakanlığın belirlediği kazanımlar kadar, ders kitabı yazarları ve çizerlerin sahip oldukları düşünce sistemi de ders kitaplarına yansiyacaktır. Hatta denilebilir ki; Bakanlığın murat ettiği ile yazarın kitaba yansıttığı, kimi zaman uyuşmayabilir de. Bu çalışma, ilkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarının öğrenciler üzerinde ne tür etkiler bırakabileceği üzerine bir değerlendirme amacı taşımaktadır. Öğrenci ders ve çalışma kitaplarında yer alan görseller ve yazılı metinler bu kapsamda incelenmiştir. “Bâtıl şeyleri iyice tasvir, sâfi zihinleri idlâldir.” kaidesi esas alınarak, bazen müsbet manayı ifade etmek için kullanılan materyallerin beklenmedik, menfi sonuçlarının olabileceği varsayımından hareket edilmiştir. Temel olarak ders kitaplarındaki görseller ve yazılı metinler incelenmiş, öğretim programından hangi kazanımla ilgili olduğu belirlenerek, öğrenciye kazandırılmaya çalışılan müsbet özellikler açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ders kitapları, müsbet hareket, olumlu içerik

What the Coursebooks Say and What the Students Understand: An Evaluation on the Visuals of Coursebooks

Abstract

The process of education starts with birth and ends with death. At every moment of life man needs to learn something. At schools where a significant portion of this learning takes place coursebooks are an important part of education. Coursebooks are prepared based on the teaching programmes of the Ministry of Education. The coursebooks are written based on these objectives in the teaching programmes and relevant explanations. Therefore, all written and visual elements in coursebooks bear a message for the realisation of learning. Considering especially early stages such as the primary school, it can be said visuals draw more attention than writings. Therefore, visuals address the photographic memory of the student and can mean more than writing. Along with the objectives determined by the Ministry the ideology of the coursebook authors and illustrators will be reflected in the coursebooks. It can even be said that what the Ministry demands and what the ministry aimed and what the author reflected in the book may not always match. This study has the aim of evaluating what types of effects primary school subject “Knowledge of Life” coursebooks can leave on the students. In this frame visuals and written texts in student coursebooks and workbooks have been examined. Based on the principle of “Embroidering meaningless things is for misleading simple minds” the assumption that sometimes the materials used to express a positive meaning may lead to unexpected negative results has been accepted. Basically, the visuals and written texts in the coursebooks have been examined, what objectives in the teaching programme they correspond to and they were evaluated based on the positive qualities aimed to be established in the students.

Keywords: Coursebooks, positive action, positive content

Eğitim Süreci ve İlgili Kavramlar

İnsan hayatında eğitimin büyük bir yeri ve önemi vardır. İlk emri “oku” olan dinimizin peygamberi, “Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz” hadisi ile adeta bütün zamanımızın ilim öğrenmeyle geçmesini tavsiye eder niteliktedir. Olaylara Allah adına bakmak anlamına gelen “mana-yı harfî” bakış açısı ile yaklaşan Bediüzza-

man'a göre insan dünyaya gelişinde herşeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunlarına câhil bir varlıktır. Bu ifadeler bir bakıma insanın acizliğini ifade ederken aynı zamanda insanın ilim öğrenme potansiyelini de ifade etmektedir. Yine Bediüzzaman'a göre insan on beş senede ancak zarar ve menfaati farkedebilir. Hayat-ı beşeriyenin muavenetiyle, ancak menfaatlerini celb ve zararlardan sakınabilir (Nursi, 2000b). Öğrenme potansiyeli yüksek olan insanın öğrenme ihtiyacının giderilmesinde toplumsal hayatın rolü de bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

Bu durum, biyopsikososyal bir varlık olarak nitelendirilen insanın fıtratındaki öğrenme potansiyelini, öğrenmede toplumun etkisini ifade etmektedir. Benzer durum eğitim literatüründe “birey, yaşantı, kültürlenme (kültürel değerlerin bireye kazandırılması)” gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Demirel, 2005). Hayatın her alanında ve her anında eğitime muhtaç olan insanın eğitim faaliyetleri de belli bir sistem çerçevesinde, programlı bir şekilde yürütülmektedir. Eğitimin hangi yönde seyredeceğini hedefler belirlemektedir. Hedefler ulaşmak için ise eğitim – öğretim faaliyetleri sürdürülmektedir.

İnsanın yetersiz olarak görüldüğü herhangi bir alanda, yetersiz olduğu davranışı kazandırmak için gösterilen uğraşı eğitim olarak nitelendirilebiliriz (Sönmez, 2001). Yürütülen eğitim faaliyetleri, tesadüfi ve rastgele değil, belli plan ve programlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Mesela *eğitim programı* genel anlamda öğrenciye sunulan okul içi ve dışı tüm etkinlikleri kapsamaktadır (Demirel, 2005). Bahsedilen programlar aracılığıyla eğitim faaliyetleri sürdürülür. Program geliştirilirken öncelikle o konu alanı ile ilgili hedefler, hedeflere ulaştırabilecek muhteva, muhtevayı kazandırabilecek öğrenme – öğretme süreci (eğitim durumu) ve son olarak öğrencilerin öğrendiklerinin nasıl ölçüleceği – değerlendirileceği belirlenir (Akpınar, 2011).

Program geliştirmede yukarıda bahsi geçen basamaklar için bazı sorular cevaplandırılmalıdır (Demirel, 2005): “Niçin öğretilim?” sorusunun cevabı *hedef* (Amaç, Kazanım, Gaye); “Ne öğretilim?” için *muhteva* (içerik); “Nasıl öğretilim?” sorusunda öğrenme – öğretme süreci ve en son olarak “*Ne kadar öğrettik?*” dediğimizde ise karşımıza ölçme – değerlendirme çıkmaktadır.

Bu sorulardan bazılarının cevabını Millî Eğitim Bakanlığı verirken, bazıları ise doğrudan öğretmen sorumluluğundadır. Örneğin hedef ve muhteva belirleme, Bakanlığın uhdesindedir. Son iki sorunun muhatabı ise tamamen öğretmendir. Çünkü öğrenme – öğretme süreci tamamen sınıf içi ve dışı etkinliklerle icra edilmekte ve bunun birinci dereceden sorumlusu öğretmen olarak görülmektedir. İcra edilen eğitim faaliyetinin ne derece hedefe ulaştığı da yine öğretmenin yapacağı ölçme – değerlendirme

dirme ile ortaya çıkacaktır. Birbiri ile alakalı ve sürekli ilişki içerisinde bulunan bu dört unsur, eğitim faaliyetlerinin özünü oluşturmaktadır.

Bir benzetme yapılacak olursa; mimarın çizmiş olduğu projenin müşahhas (somut) bir hal alması için binayı inşa edecek bir ustaya, gerekli malzemeye (araç gereç) ihtiyaç vardır. Projeyi uygulamada malzeme kalitesi ile birlikte ustanın mahareti de devreye girecektir. Çok iyi çizilmiş bir projede, kaliteli malzeme ve mahir sanatkârlık ile çok güzel binalar inşa edilebilir. Eğitim ortamı düşünüldüğünde proje eğitim programı, malzeme öğrenme – öğretme sürecinde sınıf ortamında kullanılan araç gereçler, öğretmenin kullandığı yöntem, sınıf içinde ve dışında öğrenciler ile olan münasebeti, konu alanı uzmanlığı örnek verilebilir. Ve en nihayetinde bütün bunları bir araya getirecek öğretmenlik mahareti de ustalık olarak nitelendirilebilir. Mahir olan öğretmen, güzel eserler bırakırken, mesleğinde yeteri kadar yoğunlaşamayan öğretmenler ise, öğrencilerin bilgi, duygu ve davranışlarında olumsuz izler bırakabilirler.

Öğretmenin maharetini Boyd ve Arnold (2000) eğitim programlarında belirtilen amaç ve hedeflerin, öğretmenlerin bu amaç ve kazanımlardan ne anladıkları ile sınırlı kalabileceği, başarılı ya da başarısız olabileceği şeklinde ifade etmektedir. Öğretmenin bu sorumluluğunu sadece bilgi aktarımı alanında görmeyen Bediüzzaman'ın öğretmenleri çok önemsemekte olduğu, çeşitli hatıralarla aktarılmaktadır. Mesela talebesi Bayram Yüksel'den aktarılan bir hatırasında Bediüzzaman'ın herkesi ziyaretine kabul etmediğini ancak gelen kişinin bir öğretmen olması durumunda ise kabul ettiği ve Ona, “Muallimliğın ortası olmaz, ya minarenin ucundadır veya dibindedir, param olsaydı muallimlere her gün için 10 altın verirdim” gibi nasihatler ettiği aktarılmaktadır (“Said Nursi ‘Öğretmenlere her gün için 10 altın verirdim’”, 2013).

Eğitim Sisteminde Öğretim Materyalleri ve Önemi

Eğitim sisteminde hedefe ulaşabilmek için eğitim durumu(öğrenme – öğretme süreci) çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu aşamada, hedefin gerçekleşmesi için gerekli olan uyarıcılar düzenlenip icra edilir (Sönmez, 2001). “Nasıl öğretilim?” sorusuna cevap aranır. Hedefe ulaşmak için öğrencinin geçirmesi gereken öğrenme yaşantıları düzenlenir ve öğretim faaliyeti olarak sınıfta uygulanır. Bunun için de öğretim yöntemleri, ortam, zaman, araç gereç ve öğretim materyali gibi değişkenler dikkate alınmalıdır (Akpınar, 2011).

Öğretim materyallerinden birisi olan ders kitabı, öğrencinin bir kazanım ile ilgili temel bilgileri edinmesini, bilgi, iş ve işlemleri belli bir sıra içinde öğrenmesini sağlayacak yapı ve içerikte hazırlanmalıdır. İçerik, öğrencinin bir yetişkinin yardımı

olmadan da okuyarak anlayabileceği ve öğrenebileceği ayrıntı ve yapıda olmalıdır. Ayrıca kazanımın gerçekleşmesi için gereken sistematik bir yapı, anlaşılır bir dil ve ayrıntıda sunulur (TTKB, 2013).

Ders kitapları, öğrencilerin öğrenmeleriyle ilgili önemli ilk tecrübelerinin araçları olarak ifade edilmektedir. Ders araçları ve buna bağlı olarak ders kitapları, tecrübeleri zamana ve mekâna bağlı olmaksızın saklarlar ve her zaman kullanmaya hazır bulundururlar. Ayrıca ders kitapları istendiği kadar çoğaltılabileceği için, geniş öğrenci kitleleri tarafından okunabilmektedir (Hesapçıoğlu, 1998). Bu bilgilerden hareketle, ders kitaplarının öğrencilere öğrenme tecrübeleri sunmaları bakımından önemli olduğu söylenebilir. Özellikle görsel okuma açısından olaya yaklaşıldığında, okuma bilmeyen kimseler bile kitapta yer alan görsel öğeler hakkında yorum yapabilmektedir. Öyleyse, özellikle temel eğitimde ders kitaplarının ve kitaplarda yer alan görsellerin önemli olduğu söylenebilir.

Eğitim durumunda hedeflerin gerçekleşebilmesi için basit çizim, şema, harita vb. veya sözcükler, semboller, formüller kullanılabilir. Bu tür uyarıcılar, görsel ve sözel semboller olarak tanımlanır (Özçelik, 2010). Bu uyarıcılardan olan resimler, her türlü ders için rahatlıkla ve en çok kullanılan (Bayram, 2006) sembollerdendir. Aytuna ders kitabını, ders konularına ait bilgileri, öğrencilerin kendi kendilerine okuyarak, sıralı ve doğru bir biçimde öğrenmeleri için kullanılmak üzere, öğretim programlarına uygun biçimde ve özel amaçlar için hazırlanmış yazılı bir metin olarak tanımlanmaktadır (Akt.: Hesapçıoğlu, 1998).

Görsel okuma, son dönemlerde öğretim programlarına dâhil olmuş olan bir öğrenme alanıdır. Bu öğrenme alanı, şekil, sembol, resim, grafik, tablo, beden dili, doğa ve sosyal olaylar gibi görselleri okuma, anlama ve yorumlamayı kapsamaktadır (MEB, 2009b). Görsel okuma okullarda da yayılmakta, öğrenciler yazılı metinlerle sınırlı kalmak yerine, görseller aracılığıyla yeni bilgi ve düşüncelere ulaşmaktadır (Güneş, 2013). Özellikle okuma yazmaya henüz geçmemiş öğrencilerin doğrudan görsellere muhatap olduğu dikkate alındığında, verilecek mesajın doğru bir şekilde yansıtılması açısından konunun önemi de anlaşılmaktadır.

Eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılan öğretim materyallerinin kazanımları yansıtırken kullandıkları görsellerin ve metinlerin aynı zamanda olumlu mesajlar da içermesi beklenir. Zira öğrencilerin doğrudan muhatap oldukları nesnelere olumsuz kazanımlar gerçekleşebilir. Bunun önüne geçmek için planlanmış eğitim faaliyetleri müsbet içerikte olmalıdır.

Eğitimde kullanılan öğretim malzemeleri kullanılış amacına uygun olmalı, öğrencileri eğitim öğretim faaliyetlerine dâhil edecek, öğrenmeleri pekiştirecek, hedefe ulaştıracak bir mahiyette olmalıdır. Bununla beraber, hedeften uzaklaştırıcı, dikkati başka noktaya çeken, dikkati dağıtan (Özçelik, 2010) bir özellikte de olmamasına dikkat edilmelidir. Öğretim araç – gereçleri bir yandan kazanımda ifade edilen olumlu ve istedik davranışları kazandırmaya çalışırken, öte yandan kazanımın dışına çıkmamalı, olumsuz içerikleri barındırmamalı ya da dikkati başka yöne yöneltecek özellikte olmamalıdır.

İçeriğin hedefle doğrudan ilişkili ve hedefe ulaştırıcı (Akpınar, 2011), dersin öğretim programını kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekir. Ayrıca dersin kazanımlarının tümünün içeriğe yansması beklenir (MEB, 2007). Kazanımların içeriğe yansıdığı önemli bir araç gereç olan ders kitabında kullanılması gereken fotoğraf, resim, tablo, grafik, diyagram ve benzeri görsel öğelerin öğrenmeyi destekleyici nitelikte olmasına dikkat edilmelidir (TTKB, 2013). Kullanılan bu görseller, somut bir mesajı taşımalı ve mesajı net bir şekilde iletmelidir. Konularla ve dersin içeriğiyle görseller arasında bir ilişki olmalıdır. Görsel öğeler konuya, programa ve amaca uygun olmalıdır. Ders kitabına konulacak metinler özenle seçilmeli, özenle görselleştirilmeli ve estetik değerler içermelidir (Demircioğlu, 2013).

Eğitim’de Müsbet Bakış Açısı

Eğitim sisteminde esas alınan bakış açısı ya da eğitim felsefesi, bütün eğitim faaliyetlerini etkiler. Her bakış açısı; eğitim tanımını, hedefleri, muhtevayı, öğretmen ve öğrenci rollerini, sınıf içi ilişkileri vb. şekillendirir. Şu ana kadar pek çok eğitim akımı ortaya atılmıştır. Günümüz Türkiye’sinde eğitimde Yapılandırmacılık yaklaşımının benimsendiği ifade edilmektedir. Bediüzzaman’ın henüz eğitim felsefesi kitaplarında yer almayan ama yer almaya aday bakış açısı da “*mana-yı harfî*” yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre varlıklara Allah’ın eserleri olarak bakmak gerekmektedir.

Günümüz eğitim sistemlerinde temel alınan felsefi düşüncelere bakıldığında genel anlamda mevcudatın sebeplere ve tabiata verildiği görülmektedir. Günümüzün bu yaklaşımı, bilimsel yaklaşım olarak sunulmakta ve bunun alternatifi olan, bir yaratıcının varlığına dayanan görüşe de metafizik düşünce denilmektedir. Bediüzzaman ise, batıdan alınan sanat ve fennin İslamiyet’in malı olduğunu iddia ederek, onları tevhit inancı içerisinde yoğurarak verilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Burada ifade edildiği şekli ile bilimsel içeriğin tevhit inancı ile yoğurularak verilmesi de *mana-yı harfî* olarak ifade edilmektedir (Tatlı, 2012).

Bediüzzaman'ın eserlerinde doğrudan eğitimle ilgili olmasa dahi eğitimle ilgili çıkarımların yapılabileceği pek çok mesaj yer almaktadır. Mana-yı harfi yaklaşımını en iyi yansıtan bir dersi de Kastamonu'da lise talebeleri ile yaptığı bir söyleşidir. Kendisini ziyarete gelen lise talebeleri, "Bize Hâlıkımızı tanıttır; muallimlerimiz Allah'tan bahsetmiyorlar" derler. Bunun üzerine Bediüzzaman da "Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisan-ı mahsusuyla mütemadiyen Allah'tan bahsedip Hâlıkı tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz." dersini verir (Nursi, 1995). Bu dersten, her bir bilim dalının aslında anlattıkları ile yaratıcıya işaret ettiklerini ancak muallimlerin bu manayı görmezden geldikleri ve/veya bu manayı tağyir ettikleri anlaşılabilmektedir. Eğitimciler bakan veçhesi ile değerlendirildiğinde ise, eğitimin muhtevasının, öğrenciler tarafından nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Herhangi bir disipline/alana ait bir ders kitabını alıp inceleyen kişinin, bu ders kitabından manevi bir ders de alması beklenir. Yine bu dersten yola çıkarak, eğitim içeriğinin mutlaka müsbet olması gerektiği söylenebilir. Şayet öğrenciler maksut manayı anlamıyorlarsa, içerik tağyir edilmiş, hedefinden sapmış demektir.

Eğitimde müsbet bakış açısının gerekliliği, Bediüzzaman'ın eserlerinde yer yer ifade edilmektedir. Örneğin Hutbe-i Şamiye eserinde ise yine fenlerden yola çıkarak, kâinatın temel maksadının müsbet mana olduğu ise şu şekilde ifade edilmektedir (Nursi, 1990, ss. 37-38):

Fenlerin casus gibi tetkikatıyla ve hadsiz tecrübelerle sabit olmuş ki, kâinatın nizamında galib-i mutlak ve maksud-u bizzat ve Sâni-i Zülcelâlin hakikî maksatları, hayır ve hüsn ve güzellik ve mükemmeliyettir. ...Hem istikra-i tâmme ve tecrübe-i umumî gösteriyor, netice veriyor ki: Şer, kubh, çirkinlik, bâtil, fenalık, hilkat-i kâinata cüz'îdir. Maksut değil, tebeîdir ve dolayısıyladır. Yani, meselâ çirkinlik, çirkinlik için kâinata girmemiş; belki güzelliğin bir hakikati çok hakikatlere inkılâp etmek için, çirkinlik bir vâhid-i kıyasî olarak hilkate girmiş.

İfade edilen manadan yola çıkılarak, eğitimde kullanmamız gereken materyalin, malzemenin temel amacının olumlu özellikleri kazandırmak olması gerektiği söylenebilir. Eğitim ortamında kazanımı gerçekleştirmek için öğrenciye vereceğimiz örneklerin, kuracağımız cümlelerin, göstereceğimiz görsellerin, ders kitabı muhtevasının müsbet olması gerekmektedir. İçerikte yer alacak olumsuz mesajların mümkün olduğunca az olmasına eğer mutlaka kullanılacaksa da iyi olanın anlaşılması için bir kıyas aracı olarak kullanılmasına dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir. Eğitimde hedeflerden başlamak üzere, eğitim sürecinin her aşamasında olumlu özellikler gözetilmelidir. Zira yanlış yansıtan içeriğin öğrencinin zihninde yer tutması da

mümkündür. Bu da “kaş yapayım derken göz çıkarma” şeklinde de yorumlanabilir.

Eğitim ortamında menfi (olumsuz) örnekler, öğrencilerde istenmeyen öğrenmelere sebep olabilmektedir. Bediüzzaman Said Nursî'nin (2000a, 455) “*Bâtıl şeyleri iyice tasvir, sâfi zihinleri idlâldir.*” tespiti, muallimlerin ve ders kitabı yazarlarının muhtevayı aktarırken hangi özellikleri dikkate alması gerektiğini ifade etmektedir. Zihinde zararlı, menfi şeyleri çağrıştıracak ya da öğrencinin dikkatini esas öğrenme konusunun dışına taşıyacak (olumsuz) usluptan ictinab edilmelidir. Yine benzer bir mana da 25. Söz'ün girişinde şu şekilde ifade edilmektedir:

Bu Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesindeki ekser âyetlerin herbiri, ya mülhidler tarafından medar-ı tenkit olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şüphelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte, bu Yirmi Beşinci Söz öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlerini ve nüktelerini beyan etmiş ki, ehl-i ilhad ve fennin kusur zannettikleri noktalar i'câzın lemeâtı ve belâğat-i Kur'âniyenin kemâlâtının menşeleri olduğu, ilmî kaideleriyle ispat edilmiş. Bulantı vermemek için, onların şüpheleri zikredilmeden cevab-ı kat'î verilmiş (Nursi, 2000b, s. 365).

Bu beyandan, herhangi bir konu ile ilgili içerik aktarılırken, iddiadan çok iddianın cevaplarının ifade edilmesi gerektiği anlaşılabilir. Zira zikredilen iddialar, kişinin zihninde çeşitli bulantılara sebebiyet verebilir. Kişi zihin dünyasında, sonradan verilecek cevaptan çok, iddia edilen şeylere odaklanabilir. Böylesi bir durum ise müsbet manayı ikame etmekten daha çok menfi mananın zihinde yerleşmesine sebep olabilir.

Ders Kitapları ve Müsbet Mana: Bir Araştırma

Bu çalışma, öğretim programlarında yer alan ve kazanımların ders kitabında görsel içeriğe dönüştürülme sürecinde müsbet bakış açısının ne dereceye kadar muhafaza edilmeye çalışıldığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Sadece bu amaca odaklanıldığından ders içerikleri ya da görselleri; dinî, ahlakî ya da bilimsel gerçeklik açısından incelenmemiştir.

Yöntem

Bu çalışma, ilkökul programlarında yer alan değerlerin belirlenmesi ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmesini amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin

izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu çalışmada Nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi yöntemi”, tek başına bir veri toplama yöntemi olarak kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2011).

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Henüz okumaya geçmemiş olan öğrencilerin ders kitaplarındaki görsellerle daha ilgili olacakları düşünülerek temel eğitimin ilk kademesi olan 1. sınıflar tercih edilmiştir. Dolayısıyla incelenen doküman ilkokul 1. sınıf Hayat Bilgisi ders ve çalışma kitaplarından seçilmiştir. EBA veri tabanında bulunan ve 1. sınıflarda okutulmakta olan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılmış olan kitap tercih edilmiştir (Dalkılıç ve Gölge, 2014). Bu kitap iki cilt olarak yayımlanmış, toplam 288 sayfadan oluşmaktadır. Tüm kitap boyunca kazanımların ders kitabı görsellerine olumlu ya da olumsuz örnekler üzerinden hangi düzeyde yansıtıldığı incelenmiştir. Kazanımlar ise 2005/2009 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı esas alınmıştır (MEB, 2009a). İncelenen görseller olumlu bir bakış açısı yansıtıyorsa “sadece olumlu”, öğrenciler için yanlış örnek teşkil ediyorsa “sadece olumsuz” ile görsellerde hem olumlu hem olumsuz birlikte ama olumsuzluk daha çok planda ise “olumsuz ön planda” olacak şekilde kategoriler ortaya çıkmıştır. Bu kategorilerden her birisi için sadece birer örnek verilmiştir.

Bulgular

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda (2009a) yer alan 1. Sınıfa ait 86 kazanım incelenmiş, ders kitabındaki görsellerin etkisi hususunda “sadece olumlu”, “sadece olumsuz” ve “olumsuz ön planda” olmak üzere üç kategoride tespit edilmiştir.

Sadece Olumlu Olan İçerikler

Kazanımların ders kitaplarına yansıtılmasında büyük çoğunlukla kazanımın hedeflediği şekilde içeriğe ve görsele dönüştürülmüştür. Örnek olarak “A.1.34. Trafikteki çeşitli sesleri tanır, aralarındaki farklılıkları ayırt eder.” kazanımı verilebilir. Kazanımı gerçekleştirmek için ders kitabına yansıtılan resimde (şekil 1) trafikteki çeşitli araçların çıkardıkları sesler de metin olarak eklenerek, amaca uygun bir çizim belirtilmiştir (Dalkılıç ve Gölge, 2014, s. 60).

Şekil 1. Sadece olumlu anlam yansıtan görsel

Sadece Olumsuz Olan İçerikler

Bu tür içeriklerde, görsellerin tamamı, sadece olumsuz anlam çağrıştıracak niteliktedir. İncelenen bu görseller tamamen su-i misal olacak şekildedirler. Aslında kazanım olumlu ifadeler içermesine rağmen, görseli tek başına değerlendiren öğrenci, tamamen olumsuz durumun yansıtıldığı bir manzara ile karşılaşmaktadır. Bu duruma örnek olarak “B.1.10. *Kişisel eşyalarını özenli kullanır.*” kazanımını verilebilir. Bu kazanım, kendi kişisel eşyalarının özenli, düzenli kullanılması gerektiğini yansıtmayı amaçlamaktadır. Ancak resim (şekil 2), çok dağınık bir odanın tasvirini yapmaktadır (Dalkılıç ve Gölge, 2014, s. 86). Dolayısıyla olumsuz bir örnek verilmiş olmaktadır. Tüm kitap incelendiğinde bu tür örneklerin çok az sayıda olduğu da görülmektedir.

Şekil 2. Sadece olumsuz ön planda olan görseller

Olumsuz Ön Planda Olan İçerikler

Bazı kazanımların ders kitabına yansımada ise hem olumlu hem olumsuz görseller beraber yer almaktadır. Ancak bu görseller de, olumsuz olarak nitelendirilebilecek olanların olumludan daha önce yansıtıldığı, ya da resmin odağına yer aldığı görülmektedir. Buna örnek olarak da “A.1.34. Trafikteki çeşitli sesleri tanır, aralarındaki farklılıkları ayırt eder.” kazanımına ait görsel (şekil 3) verilebilir (Dalkılıç ve Gölge, 2014, s. 61). Bu örnekte ise trafikte aniden yola atlayan, araçların arasından güvenli olmayan bir biçimde geçmek isteyen öğrencilerin resimleri önce verilmiş, kurala uygun davranan öğrenciler ise arka planda çizilmiştir.

Şekil 3. Olumsuz ön planda olan örnek

Sonuç ve Öneriler

Ders kitabı üzerinden yapılan incelemeye göre, kitabın geneli kazanıma uygun, olumlu anlamı çağrıştıracak niteliktedir. Belli bazı kazanımlar ise olumsuz anlamı çağrıştıracak mahiyettedir. Olumsuz anlamı çağrıştıran görseller iki şekilde kullanılmıştır. Bazı görsellerde sadece olumsuz anlamı çağrıştırırken, bazılarında ise olumlu ve olumsuz görseller beraber yer almakta ancak olumsuz görsel daha ön planda, daha dikkat çekici bir şekilde tasvir edilmiştir.

Hayat boyu süren eğitim faaliyetlerinin belki de en önemli ve sistemli olan kısmını formal eğitim olan okul hayatı oluşturmaktadır. Okul hayatı boyunca sürekli ders kitapları ile karşılaşan öğrenciler, Millî Eğitim'in belirlediği amaçları öğretmen

rehberliğinde, öğretim materyalleri aracılığıyla kazanmaktadırlar. Öyleyse muhtevanın belli bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ders kitaplarının içeriği kazanımlara uygun, dikkati toplayıcı olmalıdır. Özellikle içeriğinin müsbet manayı ifade etmesi gerektiği dikkate alınmalıdır. Gerek öğretmenlerin, gerek ders kitabı yazarlarının ve ders kitabında yer alan görsellerin çizerlerinin bu konuda yeteri kadar itina göstermeleri gerekmektedir. Muhteva öğrenci açısından olumlu manayı çağrıştırmalıdır. Olumsuz içeriğe çok odaklanılmamalıdır. Menfi mana çağrıştıran görseller konu anlatımında yer almamalı, sadece müsbet mana içerenlere yer verilmelidir. Ölçme değerlendirme etkinliklerinde ise kıyaslama yapma, doğruyu yanlıştan ayırma açısından olumsuz muhtevaya yer verilebilir.

Kaynaklar

- Akpınar, B. (2011). *Eğitim programları ve öğretim*. Ankara: Data Yayınları.
- Bayram, S. (2006). *İlköğretimde materyal kullanımı*. Ankara: Morpa.
- Boyd, D., & Arnold, M. L. (2000). Teachers' Beliefs, Antiracism and Moral Education: Problems of intersection. *Journal of Moral Education*, 29 (1), 23–45. <http://doi.org/10.1080/030572400102916> (Erişim tarihi: 10. 04.2018).
- Dalkılıç, H., & Gölge, N. (2014). *İlköğretim hayat bilgisi 1 öğrenci ders ve çalışma kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Demircioğlu, E. (2013). Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Görseller Hakkında Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği. *Journal of Turkish Studies*, 8 (7), 95–95. <http://doi.org/10.7827/Turkish Studies.5394> (Erişim tarihi: 10.04.2018).
- Demirel, Ö. (2005). *Öğretimde planlama ve değerlendirme Öğretme sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Güneş, F. (2013). Görsel Okuma Eğitimi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1). <http://doi.org/10.14686/201312014> (Erişim tarihi: 10.04.2018)
- Hesapçioğlu, M. (1998). *Öğretim ilke ve yöntemleri: eğitim programları ve öğretim*. İstanbul: Beta.
- MEB. (2007). Ders kitapları ile eğitim araçlarının incelenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin yönerge.
- MEB. (2009a). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programı (15-. sınıflar)*. Anka-

ra: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

MEB. (2009b). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı (15-. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

Nursi, S. (1990). *Hutbe-i Şamiye*. İstanbul: Envar Neşriyat.

Nursi, S. (1995). *Şualar*. İstanbul: Envar Neşriyat.

Nursi, S. (2000a). *Mektubat*. İstanbul: Sözler Yayınevi.

Nursi, S. (2000b). *Sözler*. İstanbul: Sözler Yayınevi.

Özçelik, D. A. (2010). *Eğitim programları ve öğretim*. Ankara: Pegem Akademi.

Said Nursi: Öğretmenlere her gün için 10 altın verirdim. (2013, Kasım 24). <http://www.risalehaber.com/said-nursi-ogretmenlere-her-gun-icin-10-altin-verirdim-197171h.htm> (Erişim tarihi: 01.07.2016).

Sönmez, V. (2001). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı* (9. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tatlı, A. (2012). Bediüzzaman'ın Yeni Bir Eğitim Modeli: Mana-yıHarfî. Medresettüzzehra Sempozyumu “ Said Nursi Eğitim Felsefesi”. 12-14 Ekim 2012, Van.

TTKB. (2013). Taslak Ders Kitaplarının İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler, http://e-mufredat.meb.gov.tr/Dokumanlar/14062748_incelemekriterleri_14012013.pdf (Erişim tarihi: 10.04.2018).

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.